

IRODALMI SZEMLE.

A magyar nyelvújítás szótára a kedveltebb képzők és képzésmódok jegyzékével.

(Irta *Szily Kálmán*. Bpest, Hornyánszky, 1902. 8°. XVI. 1—403. Ára 8 kor.)

Még 1896-ban közzétette Szily Kálmán a Nyelvőrben a nyelvújítás krónikájának tervrajzát, melyet mindenki helyeselt. Azóta vártuk munkája megjelenését nagy várakozással. A mű ime megjelent és várakozásunkban nem is esalódtunk. Nem kaptuk ugyan a nyelvújítás történetét, de kaptunk végtelenül becses adatokat, melyeket hangya-szorgalommal gyűjtött össze és szótárszerűen rendezett el a szerző. Műve tehát szótáralakba öntött krónika. Szótárnak is kiváló; krónikának valóban becses. Mint szótár, folytatása a *Nyelvtörténeti Szótárnak*. Ebben össze van gyűjtve régi nyelvünk szókincse, egészen a nyelvújítás koráig. Szily szótára pedig összegyűjtötte a nyelvújítás szavait a lehető legpontosabban. Csak a halvaszülötteket, vagy a korán jobblétre szenderülteket hagyta el. Kár is lett volna mindezt megörökítenie; sőt a fölvettekből is hagyhatott volna el jó csomót. De annyira lelkiismeretes volt, hogy azoknak, melyek a szótárakba bekerültek, megkegyelmezett. Csakhogy nem minden szó él, a melyik a szótárakban van.

Ő — mint maga mondja — a nyelvújítás krónikáját akarta megírni. Módszere ez: felkutatja a meggyökeresedett új szók első megjelenését, följegyzi születésük alkalmát, körülményeit és kíséri őket első útjukon, egészen addig, míg csak meg nem állapodnak és az élő nyelvkincs tagjává nem lesznek. Sok életre nem serdült szó születését is följegyzi, de csak azért, mert tanulságot nyújtanak a nyelvújítók eljárására nézve. Mind ez kétségtelenül nehéz munka volt, mert levelezésekből, szétszórt följegyzésekből, folyóiratokból kellett a legtöbb adatot kiböngésznie. Mindent maga kutatott föl s csak azt írta le, a mit maga látott. Munkája mégsem tökéletes és sok helyreigazítani való lesz benne, — mint ezt férfias szerénységgel maga a szerző is megvallja — de az úttörés érdeme az óvé, mert ily tömördek adatot még senki sem szolgáltatott a nyelvújításra nézve. Kísérve a szerzőt fáradságos, de épen nem fárasztó munkájában, föltárul előttünk az egész nyelvújítás.

Tudás és buzgóság, különködés és ügyetlenség, szükség és nagy-képűsködés mind együtt munkál nyelvünk újítására. Így zökken ki

azután a természetes, a nyelv életében egyretartó újítás, a rendes kerékvágásból és válik szinte forradalmivá.

De e krónika nemcsak arról beszél, hogyan keletkeztek az új szók, hanem azt is föltárja, mily sokat elfogadtunk közülök, hogy mily hiábavaló volt a küzdelem sokak ellen, mert élnek ma is, — sőt nem is tudjuk róluk, hogy csak alig száz, vagy ötven évesek. Ez a tény az, melyet a nyelvújítás legnagyobb érdeme gyanánt hirdetnek. Vajjon valódi érdem-e ez? Kétségtelen, hogy a műveltségnek az a hatalmas áradata, mely a XVIII. század végén és XIX. század elején egész Európát elárasztotta, sok új fogalmat szült.

Az új fogalmakra azonban nem mindig kellene új szók. A meglevők sokszor a jelentés bővítésével vagy szűkítésével vagy egy-egy metaforával vagy átvittel igen alkalmasakká lesznek az új fogalmak kifejezésére. Ebből tehát nem magyarázhatjuk ki a nyelvújítás oly rohamos elharapózását, mint azt nálunk tapasztaltuk. Inkább magyarázza már az, hogy irodalmunk újabb fejlődésében nem kapcsolódik szorosán a régiekhez. E kapcsolódás hiánya szülte első sorban a nyelvújítást. Szűknek, szegénynek és idegen szókkal elesűfítottnek találták nyelvünket éppen akkor, mikor oly sok új fogalom várt megnevezésre. Ebből már igazi szükség támad a nyelvújításra. S ha még ehhez idegen irodalmak példája és az a hamis elv járúl, hogy minden szabad, a mi szép, — bekövetkezik a forradalom a nyelvújítás terén. A forradalom pedig első sorban rombol. Bátran állíthatjuk tehát, hogy mindaz a sok szó, melyet a nyelvújításnak köszönünk, csak talán fele részében gazdagítása nyelvünknek. A *Nyelvtörténeti Szótár*, ha csak találomra vetjük is össze Szily szótárával, meggyőz erről. Alaposabb összevetés bizonyosan még világosabbá tenné előttünk, hogy a nyelvújításnak ma már általánosan használt szavaiból még felénél is kevesebbre volt igazán szükségünk. Így az a nagy érdem meglehetősen leebb száll.

De vajjon a nyelvújításnak miért csak krónikája, és miért nem története e mű? Száz évvel vagyunk már túl a nyelvújításon. De annak a nagy mozgalomnak hullámverései még maig sem simúltak el egészen. Korántsem érezzük ugyan oly erősen, mint a múlt század elején, mikor a nyelvért vívott harcok zaja töltötte be az országot, vagy mint a hetvenes—nyolczvanas években, mikor az ortologia villogtatta diadalmas fegyvereit; de azért van küzdelem ma is. Az ortologia nem volt oly szerencsés, mint a neologia, mely szinte föltétlen diadalmat aratott az Akadémia megalapításakor. Az ortologia diadalma ma sem teljes; sőt sokan azt is kétségbe vonják, vajjon aratott e egyáltalán diadalt.

Ily körülmények között nem csodálhatjuk, hogy a nyelvújítás nagy küzdelmének története még nincs megírva. De van ennek más oka is: a nyelvújítás küzdelmeiről való tudásunk nem teljes, és nagyon

egyoldalú. Szily könyve rendkívül bővíti ugyan abbeli tudásunkat, hogy egy-egy szó mikor és hogyan született; de nem ismerünk még minden adatot, melyek e harez külső történetének megvilágosítására szükségesek. Elég, ha e tekintetben csak azt említem meg, hogy az ortologusokat nagy részt ma is Kazinczy szemével nézzük és ítéljük meg. Sőt bizonyos idegesség fog el sokakat akkor, ha a kutatás abban az irányban halad, mely az objektív ítélest segíti elő. Takács Sándor tanulmányain (Kath. Szemle, IV. V.) és Balassa József kiadásain (Mondolat, Felelet a Mondolatra) kívül csak Szarvas néhány régebbi cikkelye áll e tekintetben rendelkezésünkre. E munkára kellene a Csereiek és a Szalárdiak. Csak ezután lehetne arra gondolnunk, hogy a nyelvújítás történetét megírja valaki. Addig az ilyen krónikákkal kell megelégednünk. Szívesen meg is elégszünk, ha az a krónika egyszerűen ilyen alapos és tanulságos lesz, mint a Szilyé. Ennek az új krónikának pedig ne az legyen föladata, hogy az új szókról nyújtsa újabb adatokat, hanem az, hogy azokat a *kifejezéseket és mondat-szerkesztéseket* szedje össze, melyek mélyebb sebet vágtak nyelvünkön egész sereg új szónál.

Dr. Kiss Ernő.

Test és lélek.

- I. Die Seele des Menschen. Von Joh. Rehmke. Leipzig, B. G. Teubner, 1902. S. 156. Mk. 1'25.
 II. Über die allg. Beziehungen zwischen Gehirn und Seelenleben. Von Prof. Th. Ziehen in Utrecht. Leipzig, G. A. Barth, 1902. S. 66. Mk. 1'80.

A test és lélek viszonya a philosophia egyik legrégebb s legrejtélyesebb problémája. Mi a lélek? hol és hogyan van összekapcsolva a testtel? — e kérdések ép úgy foglalkoztatták az ó-kor gondolkozóit, mint a modern psychologusokat, s ha az előbbieket ez irányban még nem jutottak tovább a legkezdetlegesebb képzeteknél, az utóbbiak se tudtak teljesen megnyugtató, teljesen elfogadható megoldást találni. Még ha a materialismust, a mely a lelket anyagi processusoknak, az agysejtek functiójának tekinti, mint tudománytalant, mint túlhaladott álláspontot számon kívül hagyjuk is, még mindig 3 fölfogással találkozunk a modern psychológiában erre vonatkozólag, u. m. a dualismus, a parallelismus és a monismus álláspontjával.

Rehmke a greifswaldi egyetem philos. tanára, főntezimzett művében a *dualismus* álláspontján áll: a test és lélek egymástól teljesen különböző, különmemű egyes lény, a melyek egymással causalis kapcsolatban állanak. A lélek hatása a testre kétféle lehet, vagy a potentialis energiát változtatja actualissá vagy az actualist potentialissá, s így az energián csak qualitativ és nem quantitativ változást hoz létre, vagyis a lélek ráhatása az agyvelőre nem szegi meg azt az egyetemes érvényű physikai törvényt, mely szerint az erély mennyisége állandó. *Rehmke* szerint még egy oly esetben sem, a melyben a lélek quali-